

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ, РІВНІ ТА МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

CRITERIA, INDICATORS, LEVELS AND METHODS OF DIAGNOSIS OF CREATIVE POTENTIAL OF FUTURE TEACHERS OF GEOGRAPHY

У статті розкрито актуальність проблеми розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів географії. Визначено, що в освітньому процесі вищої школи існує суперечність між необхідністю розвитку творчого потенціалу в контексті підготовки майбутніх учителів географії та суспільним попитом. Проаналізовано підходи до розуміння критеріїв та показників творчого потенціалу майбутніх учителів. Виокремлено та обґрунтовано критерії розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів географії: мотиваційний, гностичний, практично-рефлексивний та охарактеризовано їх показники. Мотиваційний критерій надає характеристику ступеню виявлення мотивів, потреб та ціннісного ставлення майбутнього учителя географії до творчості як особистісної характеристики та педагогічної творчості зокрема; гностичний критерій передбачає вимірювання рівня засвоєння знань студентами про педагогічну творчість, педагогічні інновації, особливості здійснення творчої діяльності, риси творчого потенціалу особистості тощо; практично-рефлексивний – допомагає здійснити моніторинг практичного оволодіння майбутніми учителями географії навичками творчої педагогічної діяльності, здатністю до здійснення інноваційної діяльності, вирішення проблемних педагогічних ситуацій, оригінального розв'язання методичних завдань, а також здатністю до аналізу власної педагогічної діяльності, усвідомлення рівня власного творчого потенціалу та здійснення рефлексії щодо подальшого саморозвитку. Показники та критерії відповідно до ознак їх прояву в процесі професійної підготовки слугували підґрунтям для характеристики рівнів розвитку творчого потенціалу: продуктивного (високого), вираженого (середнього) та латентного (низького). Визначено методи діагностики творчого потенціалу майбутніх учителів географії відповідно до визначених критеріїв та показників.

Ключові слова: творчий потенціал, майбутні учителі географії, критерії, показники, рівні, методи діагностики.

The article reveals the urgency of the problem of developing the creative potential of future geography. It is determined that in the educational process of higher education there is a contradiction between the need to develop creative potential in the context of training future teachers of geography and public demand. Approaches to understanding the criteria and indicators of creative potential of future teachers are analyzed. The criteria of development of creative potential of future geography are singled out and substantiated: motivational, gnostic, practical-reflexive and their indicators are characterized. Motivational criterion characterizes the degree of identification of motives, needs and values of the future teacher of geography to creativity as a personal characteristic and pedagogical creativity in particular; gnostic criterion involves measuring the level of assimilation of knowledge by students about pedagogical creativity, pedagogical innovations, features of creative activity, features of creative potential of the individual, etc.; practical-reflexive, helps to monitor the practical mastery of future teachers of geography skills of creative pedagogical activity, ability to carry out innovative activities, solving problem pedagogical situations, original solution of methodical problems, as well as the ability to analyze their own pedagogical activity, awareness of their own creative potential and implementation of reflection on further self-development. Indicators and criteria in accordance with the signs of their manifestation in the process of professional training served as a basis for characterizing the levels of development of creative potential: productive (high), pronounced (medium) and latent (low). Methods of diagnostics of creative potential of future teachers of geography according to the defined criteria and indicators are defined.

Key words: creative potential, future teachers of geography, criteria, indicators, levels, diagnostic methods.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-1.32>

Салейчук Е.В.,

аспірант кафедри початкової та дошкільної освіти

Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Розвиток у майбутніх педагогів творчого потенціалу набуває зараз особливої актуальності. Професія вчителя складна й різноманітна, вона не зводиться тільки до знання предмета і любові до дітей. Учитель повинен не тільки виховати і довести до досконалості інших, але і творчо підходити до організації освітнього процесу. Зміни, що відбуваються у закладах середньої освіти, вимагають від майбутнього вчителя гнучкості, винахідливості, методичної грамотності, оригінальності, що потребує від учителя проявляти творчий підхід у професійній діяльності. Таким чином, виховання всебічно розвинутої, творчої особистості майбутнього учителя є пріоритетним завданням вищої педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основоположні дослідження щодо розвитку творчого потенціалу відображено у працях таких вчених, як Б. Ананьєв, В. Андреев, Д. Богоявленська, Л. Виготський, Н. Вишнякова, В. Давидов, Д. Ельконін, Н. Кузьміна, О. Матюшкін, В. Моляко, О. Музика, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, М. Холодна, І. Якиманська, Дж. Гілфорд, А. Маслоу, Дж. Рензуллі, Е. Торренс та інші. Водночас, позитивно оцінюючи здобутки вищезазначених науковців, слід зауважити, що проблема розвитку та діагностики творчого потенціалу майбутніх учителів поки залишається висвітленою частково та потребує подальших досліджень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість праць з означеної проблеми, наявність у освітньому процесі вищої школи суперечностей щодо необхідності розвитку творчого потенціалу у контексті підготовки майбутніх учителів географії та суспільним попитом потребує моніторингу вихідного рівня сформованості творчого потенціалу студентів закладів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Географія).

Метою статті є теоретичне обґрунтування критеріїв, показників та рівнів розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів географії, а також методів діагностики досліджуваного феномену.

Виклад основного матеріалу. Аналіз досліджень видатних науковців показав, що існують декілька підходів до розуміння критеріїв готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності. Так, Ю. Бабанський рекомендує визначати ефективність навчально-виховного процесу за кількома критеріями. Причому такі критерії в кожному випадку визначаються конкретно і з ростом можливостей учнів та вчителів вони поступово ускладнюються. Один з критеріїв завжди пов'язують з певними результатами навчання, а саме досягнення реально можливого в цей період рівня успішності, вихованості та розвитку, але не нижче задовільного відповідно з прийнятими нормами оцінок. Для того щоб досягались оптимальні результати без перевантаження учнів і самих учителів, необхідно чітко обмежити витрати навчального часу. Звідси витікає другий критерій ефективності навчально-виховного процесу – дотримання учнями та вчителями встановлених норм часу на навчальний процес [1]. А. Міщенко пропонує використовувати як критерії мотиваційну, теоретичну, практичну готовність та креативність [2]. Ю. Бойчук вважає, що критерій являє собою ідеальний зразок, що виражає вищий, найдосконаліший рівень сформованості будь-яких якостей особистості, порівняно з яким можна встановити ступінь відповідності. Проте критерій це багатогранна одиниця, і тому для більш розгорнутого її аналізу використовують дрібні одиниці виміру, які дозволяють відрізнити один рівень сформованості якості від іншого. Такими одиницями є показники – це дані, за якими можна визначати розвиток в процесі будь-чого. Іншими словами, якщо критерій – це якість, властивості об'єкта, що вивчається, то показники – це міра сформованості того чи іншого критерію [3].

Критерії та показники автори розглядають як інструмент, який забезпечує можливість перевірки теоретичних положень, але вважається, що критерії та якісні показники дають суб'єктивну характеристику досліджуваному явищу, а кількісні показники дають його об'єктивну характеристику, даючи змогу виміряти його [4, с. 120]. Отже, вивчення

психолого-педагогічної літератури, беручи до уваги наші власні спостереження та дослідження, дозволяють нам говорити про важливість цілісного підходу до виявлення та оцінки розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів географії.

На основі аналізу наукових праць С. Амелюшкіної, О. Дорофєєвої, І. Дубровіної, В. Іванченко, Н. Мартишиної, В. Риндак, І. Савельєвої та дисертаційних досліджень з проблем формування творчого потенціалу у професійній освіті до критеріїв творчого потенціалу майбутнього учителя географії ми віднесли:

– *мотиваційний* критерій охарактеризує ступінь виявлення мотивів, потреб та ціннісного ставлення майбутнього учителя географії до творчості як особистісної характеристики та педагогічної творчості зокрема;

– *гностичний* критерій передбачає вимірювання рівня засвоєння знань студентами про педагогічну творчість, педагогічні інновації, особливості здійснення творчої діяльності, риси творчого потенціалу особистості тощо;

– *практично-рефлексивний*, допомагає здійснити моніторинг практичного оволодіння майбутніми учителями географії навичками творчої педагогічної діяльності, здатності до здійснення інноваційної діяльності, вирішення проблемних педагогічних ситуацій, оригінального розв'язання методичних завдань, а також здатність до аналізу власної педагогічної діяльності, усвідомлення рівня власного творчого потенціалу та здійснення рефлексії щодо подальшого саморозвитку.

Критерії і показники за всіма компонентами творчого потенціалу майбутнього вчителя географії представлено в табл. 1.

Показники та критерії творчого потенціалу у їхній сукупності є підґрунтям для визначення рівнів творчого потенціалу вчителя:

– *латентний* (низький) рівень характеризується недостатньо актуалізованим творчим потенціалом майбутнього учителя, сформованість компонентів творчого потенціалу є слабкою. Цей рівень характеризується низьким рівнем мотивації до актуалізації творчого потенціалу, мотивація щодо оволодіння педагогічною професією практично відсутня, навчання сприймається як певний обов'язок, що має на меті отримання диплому про вищу освіту, тому мотивація досягнення успіху в подальшій професійній діяльності теж практично відсутня. Мотиви щодо здійснення педагогічної творчості та мотивації до саморозвитку, професійної реалізації маловиражені. Майбутні учителі мають епізодичні знання про інноваційні технології навчання географії у закладах загальної середньої освіти та про педагогічну творчість. Цей рівень характеризується слабозвинутими комунікативними вміннями, слобовираженою установкою майбутнього учителя щодо подальшого саморозвитку,

Таблиця 1

Критерії і показники творчого потенціалу майбутнього вчителя географії

Компонент	Критерій	Показники
Мотиваційно-ціннісний	Мотиваційний	– наявність мотивації до оволодіння педагогічною професією; – наявність мотивації досягнення успіху у подальшій професійній діяльності; – наявність мотивації щодо здійснення педагогічної творчості; – наявність мотивації до саморозвитку, професійної реалізації.
Когнітивний	Гностичний	– наявність знань про інноваційні технології навчання географії у закладах загальної середньої освіти; – знання про педагогічну творчість.
Діяльнісний	Практично-рефлексивний	– вміння творчо розв'язувати проблемні педагогічні ситуації; – розвинуті комунікативні вміння; – уміння застосовувати власний творчий потенціал; – наявність установки щодо подальшого саморозвитку; – здатність здійснювати рефлексії щодо рівня власного творчого потенціалу.

труднощами у творчому розв'язанні проблемних педагогічних ситуацій, небажанням здійснювати рефлексію власного творчого потенціалу;

– *виражений* (середній) рівень вказує на незначно сформований чи актуалізований творчий потенціал майбутнього учителя, часткову сформованість усіх або сформованість лише деяких його компонентів. Цей рівень характеризується помірним рівнем мотивації до актуалізації творчого потенціалу, мотивація щодо оволодіння педагогічною професією присутня, однак більшою мірою залежить від зовнішніх обставин, є нестійкою, навчання сприймається як необхідний складник для подальшої роботи, однак мотивація досягнення успіху в подальшій професійній діяльності є посередньою. Мотиви щодо здійснення педагогічної творчості та мотивації до саморозвитку, професійної реалізації є вираженими. Майбутні учителі цього рівня сформованості творчого потенціалу мають достатні знання про інноваційні технології навчання географії у закладах загальної середньої освіти та про педагогічну творчість. Цей рівень характеризується достатньо розвинутими комунікативними вміннями, середньовираженою установкою майбутнього учителя щодо подальшого саморозвитку, існують певні труднощі щодо творчого розв'язання проблемних педагогічних ситуацій, посереднім бажанням здійснювати рефлексію власного творчого потенціалу;

– *продуктивний* (високий) рівень свідчить про значно розвинений чи повністю актуалізований творчий потенціал майбутнього учителя, сформованість усіх його компонентів. Майбутні учителі мають стійку внутрішню мотивацію до актуалізації творчого потенціалу, мотивація щодо оволодіння педагогічною професією є вираженою, навчання сприймається як необхідний компонент не лише професійної діяльності, але й саморозвитку, розширення кругозору і власних здібностей. Мотиви щодо здійснення педагогічної творчості та мотивації до саморозвитку, професійної реалізації вира-

жені значною мірою. Майбутні учителі цього рівня сформованості творчого потенціалу мають ґрунтовні знання про інноваційні технології навчання географії у закладах загальної середньої освіти та педагогічну творчість. Цей рівень характеризується високорозвинутими комунікативними вміннями, яскраво вираженою установкою майбутнього учителя щодо подальшого саморозвитку, труднощі щодо творчого розв'язання проблемних педагогічних ситуацій відсутні, рефлексія власного творчого потенціалу здійснюється систематично.

У контексті нашого дослідження важливим є визначення методів діагностики творчого потенціалу майбутнього педагога. Вибір методів здійснювався відповідно до визначених критеріїв та показників (таблиця 2).

Висновки. Визначені критерії, показники та рівні розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів географії покладені в основу підбору діагностичного інструментарію дослідження та подальшої експериментальної роботи. Нами було конкретизовано критерії визначення рівнів розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів географії, а саме: мотиваційний (охарактеризує ступінь виявлення мотивів, потреб та ціннісного ставлення майбутнього учителя географії до творчості), гностичний (передбачає вимірювання рівня засвоєння знань студентами про педагогічну творчість, педагогічні інновації), практично-рефлексивний (здійснює моніторинг практичного оволодіння майбутніми учителями географії навичками творчої педагогічної діяльності). Розкрито зміст показників кожного критерію та виокремлено три рівні розвитку творчого потенціалу: продуктивний (високий), виражений (середній) та латентний (низький).

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці моделі розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів географії, яка буде спрямована на досягнення високого рівня творчої активності студентів.

Методи діагностики творчого потенціалу майбутніх учителів географії

Критерій/Показник	Методи діагностики
Гностичний	
– наявність знань про інноваційні технології навчання географії у закладах загальної середньої освіти;	анкетування
– знання про педагогічну творчість.	тести для визначення рівня сформованості когнітивного компоненту творчого потенціалу вчителя (за Г. Айзенком у модифікації Н. Головань)
Мотиваційний	
– наявність мотивації до оволодіння педагогічною професією;	Дослідження мотивів навчальної діяльності (методика М.І. Алексєєвої)
– наявність мотивації досягнення успіху у подальшій професійній діяльності;	Методика вимірювання потреби (мотиву) в досягненні, розроблена Ю. М. Орловим
– наявність мотивації щодо здійснення педагогічної творчості;	Методика «Здібності педагога до творчого саморозвитку» (І. Нікішина)
– наявність мотивації до саморозвитку, професійної реалізації;	«Діагностика мотивації успіху та страху невдачі»
Практично-рефлексивний	
– вміння творчо розв'язувати проблемні педагогічні ситуації;	Опитувальник «Визначник домінуючого рівня проблемності у процесі вирішення педагогічних завдань» (М. Кашапов, Є. Дьяченко); методика «Педагогічні ситуації» (За Р. Немовим)
– розвинуті комунікативні вміння;	методика «КОЗ-1»
– уміння застосовувати власний творчий потенціал;	«Ваш творчий потенціал» (А.Н. Лук)
– наявність установки щодо подальшого саморозвитку;	Тест на визначення рівня реалізації потреб у саморозвитку (за М. Фетіскіним, В. Козловим та Г. Мануйловим)
– здатність здійснювати рефлексії щодо рівня власного творчого потенціалу.	тест на визначення рівня розвитку рефлексивності (за А. Карповим)

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с.
 2. Мищенко А.И. Формирование профессиональной готовности учителя к реализации целостного педагогического процесса : дис. ... д-ра пед. наук. : 13.00.01. Москва, 1992. 387 с.

3. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика: пер. с нем. Москва : Педагогика, 2018. 240 с.

4. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у поза-шкільних навчальних закладах : монографія. Київ ; Луганськ : Альма-матер, 2004. 540 с.